

a *Bůh Jákobův*, 15a), a nakonec korunován koanem (*Budu, který budu*, 14a), který v sobě snoubí katafatickou výpověď o Bohu jako zdroji bytí s apofatickým varováním, že na kobytku se člověk tomuto Bohu nikdy nedostane“ (s. 118). V jedné hutné větě je tak shrnut jak náčrt redakčního procesu, tak teologický význam nanejdávší exponovaného vyprávění o tom, co znamená Boží jméno.

Souhrnem lze říct, že všechno, co je v komentáři uvedeno, má své dobré opodstatnění a místo, občas v něm najdeme i mapku či ilustraci. Naopak některé intertextové souvislosti, které v komentáři uvedeny nejsou, by stály aspoň za drobnou zmínku. Například návaznost knihy *Exodus* na knihu *Genesis*, která je dána specifickými hebrejskými slovy nebo obraty. V *Gn* 50,24.25 říká Josef svým bratrům: „Já umírám, ale Bůh vás jistě navštíví (*pakod jipkod*) a vyvede vás odtud do země, kterou přisežně slíbil Abrahamovi, Izákovi a Jákobovi.“ Toto ujištění je ještě zopakováno v následující Josefově přísaze: „Bůh vás jistě navštíví (*pakod jipkod*) a pak odtud vynesete mé kosti.“ Po třetí a naposledy se s obratem *pakod jipkod* setkáme v *Ex* 13,19b, který je citací *Gn* 50,24.25. Ovšem podobná *figura etymologica* od stejného hebrejského kořene (*p-k-d*) je také v *Ex* 3,16b, kdy Bůh říká Mojžíšovi: „Rozhodl jsem se vás navštívit (*pakod pakadti*), vím, jak s vámi v Egyptě nakládají.“ Josefovo „prorocství“ o tom, že Bůh Izraelce jistě navštíví, tedy prověří si jejich situaci, se tak povoláním Mojžíše začíná naplňovat. Tento motiv „jistého Božího navštívení“ tvoří jeden z důležitých mostů mezi knihou *Genesis* a *Exodus*.

Komentář je zakončen obsáhlým seznamem literatury a rejstříkem odkazů do látek biblických, ale i do svitků od Mrtvého moře, rabínské literatury a raně židovských textů, klasických antických textů, raně křesťanské literatury a dalších starověkých textů, což svědčí o šíři záběru, ve kterém autor komentovaný text sledoval.

Čtenář v tomto komentáři dostává fundovanou pomůcku pro porozumění biblickému textu, která nevyčerpává jeho bohatství, inspirativním způsobem však zve k jeho odhalování a přibližuje současný stav

bádání. Nezbyvá než si přát, aby se v dohledné době objevil stejně zdařilý komentář i k dalším částem knihy *Exodus*.

LUKÁŠ KLÍMA

Religio: Revue pro religionistiku

29/1, 2021, 96-98.

<https://doi.org/10.5817/Rel2021-1-7>

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Aaron Tugendhaft, The Idols of ISIS: From Assyria to the Internet,

Chicago – London:
The University of Chicago Press
2020, 116 + x s.

ISBN 978-0-226-62353-5.

Impulsem pro nedávnou publikaci Aarona Tugendhafta bylo zveřejnění videí, ve kterých bojovníci Islámského státu ničí sochy starověkých božstev v Mosulském muzeu. Prvotní impulzivní reakce autora, plná vzteku a hrůzy, vyústila ve studii, či spíše rozsáhlou esej, o ikonoklastických tendencích a roli obrazů v lidské společnosti. Ve třech kapitolách „Idols“, „Museums“ a „Videos“ nahlíží Tugendhaft na problematiku ikonoklasmu a obrazů z mnoha různých úhlů. Postupuje především prostřednictvím hledání paralel mezi příklady z různých kultur a období, které čtenáře nutí k zamyšlení nad vlastní pozicí. Téma ikonoklasmu je sice pojato kriticky, avšak z překvapivě chápající perspektivy. Do publikace se navíc (přiznaně) promítá jak autorovo rodinné zázemí (pochází z rodiny iráckých Židů), tak jeho akademická dráha zaměřená zejména na náboženství, umění a politiku starověkého Předního východu. Autor aktuálně působí na Bard College Berlin.

Základní myšlenkou celé publikace je, že *ikonoklasmus sám plodí ikony a bez obrazů se žádná společnost neobejde*. Do publikace tak hned od začátku vstupuje Tugendhaftovo značně široké pojetí *obrazu*. To zahrnuje celé spektrum fenoménů od výtvarného umění zobrazujícího osoby či božstva přes abstraktní umění a narativy až po mentální reprezentace. Samotná performance bojovníků ISIS zachycující ničení obrazu stojí na vytvoření nového obrazu, který jejich počínání šíří do světa. Zároveň je možné i reakci mnohých západních badatelů vidět jako ikonoklastickou – někteří totiž zastávali názor, že takováto videa by se neměla sdílet, ba ani pouštět v rámci výuky, jelikož by tím byly podpořeny cíle, které si jejich tvůrci vytýčili.

Hned od počátku autor vytváří trefné paralely mezi činy tvůrců videa, archeology, současnou západní společností i společností starověkého Předního východu. Všichni ikonoklastických metod využívají v rámci snah o delegitimizaci nepřítele a zároveň s tím obraz nepřítele utvářejí. Stejně jako bojovníci ISIS i Mojžíš ničící zlaté tele vytvořil obraz o ničení idolu, a tím zachoval jeho podobu. Asyřané na svých reliéfech vyobrazili mimo jiné rozbíjení sochy krále, kterého porazili. Paralelu nalzáme i ve strhávání Saddámovy sochy, jehož záznam a následné šíření je jen další variantou podobných činů. Tématem, které autor již nestihl zapracovat, které ale ve světle nedávných událostí vyvstává na mysl mně osobně, jsou ikonoklastické akce, jež proběhly Západem v rámci událostí okolo hnutí Black Lives Matter. Ikonoklasmus bez performance a vytvoření nového obrazu by v očích autora nebyl funkční. Strhávání starých obrazů je doprovázeno tvorbou nových, byť někdy „pouze“ narativních.

Ve druhé části se autor zaměřuje na muzea a jejich roli v celém procesu. Ta nejsou v kontextu obrazoborectví pouze prostorem, kde se nacházejí artefakty, které je možné ničit. Jsou místem, kde jsou obrazy záměrně vystavovány, a slouží tak též ideologickým cílům. Tugendhaft se zaměřuje i na dobu rozkvětu západních muzeí a na to, jakou roli sehrála v imperiální a koloniální ideologii. Znovu využívá metodu srovnání obrazů – na straně jedné asyrský reliéf

z Ninive, na kterém je vyobrazen transport monumentální sochy *lamassu*, a na straně druhé transport téže sochy britskými archeology (resp. iráckými dělníky), kteří ji slavně odvážejí do muzea. Oba výjevy prezentují úspěch vládnoucí mocnosti. Poměrně značnou část druhého kapitolu věnuje Saddámovu režimu, který s obrazy starověkých kultur pracoval velmi umně a dokázal je využít na podporu vlastní legitimacy. Saddám sám se nechal vyobrazit s mezopotamskými sochami či v roli krále (lovce lvů) ze známých reliéfů z Ninive.

Třetí část knihy je zaměřena především na roli moderních technologií v kontextu ikonoklasmu a jeho prezentace. Autor se nesoustředí pouze na video, rozebírá také sílu sociálních sítí či počítačových her. Tugendhaft prezentuje (v poslední době samozřejmě není ani zdaleka sám) nové technologie jako zásadní sílu v konstrukci reality a zdůrazňuje, že mohou být podstatné i pro badatele zaměřující se na dávnou zaniklé civilizace. Důležitým zamyšlením v kontextu ikonoklasmu je však tvrzení, že technologie často nepřinášejí lidem svět ve své pluralitě, ale spíše pluralitu světů. To odpovídá často zmiňované teorii o sociálních bublinách. A právě odmítnutí plurality světa a snaha o jeho „čistotu“ je tím, co v očích Tugendhafta k ikonoklasmu vede.

Téma ikonoklasmu tak autora zavedlo do mnoha komplexních debat, a ačkoliv často nejde příliš do hloubky, pro religionisty se může v této knize nacházet mnoho inspirativních myšlenek. I když je kniha v podstatě rozkročená mezi ISIS a Asýrií, je zajímavá nejen pro islamology a asyriology. Svě si zde najdou i teoretici umění, badatelé zaměřující se na ikonografii, politické ideologie, politické mýty a zajímavá může být také pro ty, které zajímá vztah mezi náboženstvím a moderními technologiemi. Pro všechny pak může být kniha přínosná k reflexi vlastních pozic.

Tugendhaft se v této publikaci nestaví do role nezávislého a objektivního pozorovatele, jeho kniha má i aktivistický záměr – *naučit se s obrazy žít*. Naučit se odhalovat povahu vlastních obrazů – jejich historii, vývoj, proč byly vybrány či proč byly ztraceny. Nikoli však proto, abychom se jich mohli zbavit a zničit je, ale abychom skrze

ně dokázali reflektovat vlastní ideologické pozice, abychom je dokázali porovnat s obrázky jiných, věst s nimi debatu a pochopit díky nim jejich záměry a motivace. Můžeme tak odhalit „prázdnotu“ či „nedostatečnost“ vlastních obrazů, aniž bychom museli tvrdit, že je nepotřebujeme, nebo museli předstírat, že jsme je nevyrobili.

Metodologickou slabinu tvoří snad až příliš široké pojetí obrazu. Autor se svou definicí obrazu příliš nezaobírá a nechává ji spíše intuitivně vyplynout z předloženého textu. Místy tak dává více prostoru k dezinterpretacím, než je dle mého názoru nutné. I tak ale nemohu jinak než knihu vše doporučit.

FRANTIŠEK VÁLEK

Religio: Revue pro religionistiku

29/1, 2021, 98-100.

<https://doi.org/10.5817/Rel2021-1-8>

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Joseph P. Laycock, Speak of the Devil: How The Satanic Temple is Changing the Way We Talk about Religion,

**New York: Oxford University
Press 2020, 272 p.**

ISBN 978-0-190-94849-8.

Since its beginnings in 2012, The Satanic Temple (TST) has attracted attention through different activities and campaigns that have become part of national public debates and various U.S. lawsuits. Amongst many other activities, the controversial attempt to erect a satanic statue of Baphomet has played an important role. The monument was meant to be installed on the grounds of the Oklahoma State Capitol in

protest against the installation of the Ten Commandments Monument. Taking advantage of the political controversy around the monument, TST, within its secularistic ideology, sought to promote the separation of state and religion. TST claimed that either no religion should be privileged and associated with the state (including its buildings and properties), or all religions should be allowed to install their monuments on the basis of religious freedom. This TST initiative has been part of its broader focus on fighting the dominance of particularly evangelical Christianity in the U.S. public space.

It can be said that TST has fundamentally changed the satanic milieu and has established a “new” paradigm of non-theistic Satanism based explicitly on Satanist public activism, where Satan is conceived as a symbol of the anti-authoritarian rebel. For TST, the “new” satanic paradigm is reflected explicitly in the struggle for social justice, religious freedom, women’s equality, and the rights of minorities, including the LGBTQ community. In comparison to organizations such as the Order of Nine Angles, which have inclined towards far-right ideologies, TST essentially enters the field of left-wing activism and stands at the opposite pole of the satanic milieu.

The genesis and development of TST in the U.S. is the main focus of the book *Speak of the Devil* by Joseph Laycock, an associate professor of religious studies at Texas State University, who focuses on American religious history, moral panics, and new religious movements. The title of Laycock’s book also promises an overlap with the discussion about what can be perceived as a religion or what is referred to as a religion in public discourse. This means that the author’s aim is not only to offer a historical survey of TST but also to explore “the movement’s effects on public discourse” (p. 24) and to deal with the question of “how TST is challenging popular understandings of what religion is” (p. 25). For that reason, Laycock analyses different TST campaigns that have resulted in various public controversies and several lawsuits, and broader public discussions about TST.